

EKREM KALAN, *Ulus Cuçi (Zolotaya Orda) i Stranı Vostoka: Torgovo-Ekonomiçeskie Vzaimootnoşeniya vo Vtoroy Polovine XIII-XIV vv.*, İnstitut İstorii im. Ş. Marcani AN RT, Kazan 2012, 155 s., ISBN 978-590-4449-537.

Cengiz Han'ın torunu Batu Han komutasında 1236'da girişilen ve 1242'de sonlandırılan Batı seferinden hemen sonra 1243'te İdil boylarında kurulan Altın Orda Hanlığı'nın tarihi, gerek Türk ve Moğol tarihi gerekse Doğu Avrupa ve Dünya tarihi açısından önemli bir devredir. Doğuda ve batıda İli ve Tuna ırmakları, Kuzeyde ve Güneyde Pskov ve Derbend hudutlarıyla çevrili olan bu Hanlığın jeopolitik durumu, onu zamanın siyasi tarihinin ağırlık merkezine yerleştirmektedir. Nitekim Altın Orda Hanlığı'nın klasik dönemini çalışan araştırmacı bir anda kendisini İlhanlılar, Çağatay ve Ögedey Ulusları, Moğolların Büyük Hanlığı, Memlûk ve Anadolu Selçuklu Sultanlıkları, Gürcü Krallığı, Ermeni Prenslikleri, Rus Knezlikleri, Macaristan, Lehistan ve Litvanya Krallıkları ile Papalık tarihinin içerisinde bulur. Zamanın siyasi tarihinin merkezinde bulunması yanında Altın Orda Hanlığı, dönemin iktisadi bir kutbu olarak da kendisine bir yer edinmiştir. Bununla birlikte bu husus, siyasî tarih derecesinde aydınlatılabilmiş bir konu olamamıştır. Ancak bugün elimizde Altın Orda Hanlığı'nın Doğu ülkeleriyle ticaretine ilişkin oldukça önemli bir inceleme bulunmaktadır. Ekrem Kalan tarafından doktora tezi olarak sunulan ve 2012'de Kazan'da Şehabeddin Mercani Tarih Enstitüsü tarafından neşredilen *Ulus Cuçi i Stranı Vostoka: Torgovo-Ekonomiçeskie Vzaimootnoşeniya vo Vtoroy Polovine XIII-XIV vv.* (Cuçi Ulusu ve Doğu Ülkeleri: XIII. Yüzyılın İkinci yarısı ve XIV. Yüzyılda Ticarî-Ekonomik İlişkiler) başlıklı bu eser, alanında büyük boşluğu dolduran bir tetkiktir.

Konuyla ilgili yazılı ve arkeolojik kaynaklar ile araştırma eserler hakkında oldukça aydınlatıcı bir değerlendirmenin yapıldığı giriş kısmından (s. 4-16) sonra Ekrem Kalan, eserinin *Predposlki i Usloviya Razvitiya Torgovo-Ekonomiçeskih Svyazey v Evrazii v IX-XIV vv.* (X-XIV. Yüzyıl Avrasyası'nda Ticarî-Ekonomik İlişkilerin Gelişimi ve Öncesi) başlıklı I. Kısımına (s. 17-60) İdil boyu ile Rusya'nın Altın Orda hâkimiyetinden önceki iktisadi durumunu, gerek el-Mes'udî, el-İdrisî, el-Gırnatî ve daha başka İslam coğrafyacılarının eserlerine ve gerekse nümizmatik deliller ile arkeolojik verilere başvurarak aydınlatılmıştır. Bölgenin Hazar Kağanlığı döneminde bir yandan Çin, Hindistan ve Harezmi ile diğer yandan da Doğu Roma ve İslam ülkeleriyle yakın bir iktisadi bağ içerisinde bulunduğunun ve adeta bir geçiş bölgesi olduğunun altını çizen yazar, bu durumun İtil Bulgar Hanlığı zamanında da devam ettiğini, bu sayede sadece Bulgar kentlerinin değil, aynı zamanda Bilyar gibi kentlerin de iktisaden inkişaf ettiklerini vurgular. Bununla yetinmeyip ticarî durumu, İran, Azerbaycan ve Türkistan kentlerinde de takip eden yazar bu tetkiki ile dönemin ticaret yollarına dair de son derece kıymetli bilgiler sunar. Eserinin I. kısmın ikinci alt başlığını Doğu Avrupa

ile Asya arasındaki ticaret yoluna ayıran Ekrem Kalan, İpek Yolu'nun kuzey güzergâhının tarihi durumu hakkında oldukça tatmin edici malumat verdikten sonra yolun Altın Orda Hanlığı idaresindeki işlerliğini tetkike girişir. Bu konuda yazar sadece Marco Polo, İbn Battuta, Schiltberger ve Pegolotti'nin eserlerindeki malumata başvurmakla kalmaz, aynı zamanda Ermeni Kralı I. Hetum ve daha başka seyyahların kullandıkları yollar ile çeşitli raporları da göz önüne alarak karşımıza Altın Orda Hanlığı topraklarından geçen ipek yolunun eksiksiz bir haritasını çıkarır. Yazar 43. sayfadan sonra, Altın Orda Hanlığı ile birlikte ticaret yollarının nasıl bir dönüşüme geçtiğini incelemeye başlar. Esas itibarı ile Altın Orda Hanlığı'nın zamanın ticaret hayatına katmış olduğu en büyük yenilik de buydu. Nitekim Ekrem Kalan'ın da altını çizdiği üzere uluslararası ticarete Mısır ve Suriye'nin gerisinde kalmış olan Karadeniz, Moğol idaresiyle birlikte bir anda iktisadî bir merkez haline gelerek Uzak Doğu malları üzerinde büyük bir etkinlik kazanmıştı. Yazar, gerek Selçuklu Sultanlığı'nın Suğdak seferi, gerekse Halep ve Sivas tüccarlarının Karadeniz kıyılarında etkinlik kurmalarını da bu değişimin bir delili olarak değerlendirir. Gerçekten de söz konusu dönemde Türk tüccarlarının Karadeniz kıyısındaki iktisadî hayata büyük önem verdikleri bir gerçektir. Nitekim bu husus Rubruklu Willem'in bir kaydıyla da desteklenmiştir¹.

Eserin I. kısmının 3. başlığı altında Ekrem Kalan Altın Orda Hanlarının iktisadî politikasını incelemeye girişir. Altın Orda Hanlığı'nın İdil boylarına hâkim olmasından sonra Doğu Avrupa ticaret hayatının büyük bir yükselme ivmesi kazandığını ifadeyle konuya başlayan yazar, Altın Orda Hanlarının ticareti teşvik politikasıyla hâkimiyetleri altında tuttukları bölgeyi iktisadî bir merkez haline getirdiklerine işaret eder. Bu konuda iktisadî reform ve vergi hususlarına da değinen yazar, Rusya'daki kent hayatındaki gelişmenin yanında İdil boylarında ve daha başka yerlerde kurulmuş Altın Orda kentleri ve buralardaki medeni hayat hakkında da bilgiler verir. Eski ve Yeni Saray, Ukek, Macar, Belcamin ve daha başka kentlerin bu yeni düzenle ortaya çıktıklarının altını çizer.

Ekrem Kalan, eserinin *İmpört i Eksport v Torgovle Ulusa Cuçi so Stranami Vostoka* (Cuçi Ulusunun Doğu Ülkeleriyle Ticaretinde İthalat ve İhracat) başlıklı II. kısmına (s. 61-108) Altın Orda Hanlığı'nın ticaret ilişkisinde bulunduğu dünya hakkında bilgi vererek başlar. Bu konuda en son yapılmış nümizmatik çalışmalarının neticelerini de okuyucuya takdim eden yazar, Altın Orda Hanlığı'nın sadece İran, Azerbaycan ve Kafkasya ile değil, aynı zamanda Türkiye, Mamluk Sultanlığı, Türkistan, Hindistan ve Çin ile de yoğun bir ticaret ilişkisi içerisinde bulunduğunu detaylı bir şekilde ele alır (s. 61-83). Bunun ardından yazar, doğu ülkeleriyle Altın Orda Hanlığı arasındaki ithalat-ihracat mallarını iki ayrı kısımda ele alır. Burada verilen bilgilere göre Altın Orda Hanlığı'nın Doğu ile ticaretindeki ithal mallarında başı ham veya işlenmiş ipek ve ipekliler, porselen, seramik, kıymetli taşlar çekiyordu. Bunlardan önemli bir kısmı İtalyan tüccarları vasıtasıyla Avrupa'ya ithal edilirken

¹ Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, ed. P. Jackson, D. Morgan, çev. Z. Kılıç, Kitap yay, İstanbul 2010, s. 78.

belirli bir kısmı da iç tüketimde kullanılıyordu. Buna Rusya'nın da iştirak ettiğini örnekleriyle ifade eden yazar, özellikle Novgorod, Tver ve Vladimir gibi kentlerdeki seramik buluntularına işaret eder. İhracatta ise Çin ipeklilerinin yanında köle ticaretinin de önemli olduğunu örnekleriyle gösteren Ekrem Kalan, bundan başka at ve kürkün de önemli bir ihracat unsuru olduğunu gösterir.

Ekrem Kalan, eserinin Üçüncü kısmı olan *Kupeçestvo Ulusa Cuçi*'de (Cuçi Ulusunda Tüccar Sınıfı) (s. 109-131) Altın Orda Hanlığı topraklarındaki tüccar kesimini ele alır. Altın Orda kentlerinde Orta Doğu'dan Hindistan'a, Çin'e ve Kafkaslara kadar değişik milletlerden zengin bir tüccar sınıfının bulunduğunu çeşitli delillerle ortaya koyduktan sonra Altın Orda ticaretinde kervansaray ağının öneminden bahseder. Çeşitli kaynaklarda birer saurdan ibaret bilgileri arkeolojik delillerle harmanlayarak ortaya koyduğu bu kısmı tüccarların Altın Orda Hanlığı'nın kültür unsurlarının gelişimi incelemekle devam ettirir. Yazarın da altını çizdiği üzere, meşhur Altın Orda kentlerinin tamamının ticaret yolunun üzerinde yer alması, ortaya çıkan kültür hayatının ticaretle birbirine ne kadar sıkı bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Ekrem Kalan eserinin sonuç kısmında ise, birbirinden farklı ticaret yollarının artık tek bir idarenin kontrolü altına girmesinin ardından, daha önceki dönemlere göre ticaret hayatının büyük bir gelişme kaydettiğinin altını çizdikten sonra Altın Orda Hanlığı'nın ticari-ekonomik hayatının doğu ile batı arasında kilit bir rol üstlendiğine vurgu yapar. Timur'un saldırıları neticesinde ortadan kalktığını yinelediği bu uluslararası ticaret hayatının bu tarihten sonra güneye kaydığına işaret eden yazar, Moğol işgalinin küllerinden ticaret vasıtasıyla nasıl yüksek bir kültür hayatına ulaşıldığını vurgular.

Netice olarak Ekrem Kalan'ın, incelenmesi pek müşkül bir konuda hazırladığı eseri, gerek yazılı kaynakların değerlendirilmesi, gerek buradaki bilgilerin nüvizmatik ve arkeolojik delillerle desteklenmesi ve gerekse bibliyografyasıyla oldukça üstündür. Altın Orda Hanlığı tetkiklerine büyük katkı sağlayan bu çalışmanın Türkçeye çevrilmesi, özelde Altın Orda Hanlığı incelemeleri, genelde ise Türk ve Moğol tarihi tetkikleri açısından oldukça yararlı olacaktır. Ümidimiz odur ki Ekrem Kalan, böyle bir gereksinimden Türkiye akademisini mahrum etmeyecektir. Böyle bir gayret ve emeğin yazara, eserini, son yıllarda yayımlanmış bazı yayınları değerlendirerek güncellemek imkânı da sağlayacağı görülmektedir. Nitekim, pek çok açıdan Ekrem Kalan'ın incelemesinin gerisinde kalsa da Virgil Ciociltan'ın Romence kaleme aldığı eseri 2012'de *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries* başlığı ile İngilizceye çevrilerek Brill Publishing yayınları arasında neşredilmiş, Hannah Barker da 2014'te *Egyptian and Italian Merchants in the Black Sea Slave Trade 1260–1500* başlıklı ehemmiyetli bir doktora tezini Columbia Üniversitesi'nde sunmuştur.

Doç. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN
Dumlupınar Üniversitesi